

"ראשו רובו ושולחנו" בסוכה

(סוכה ג. ו-כח.)

כללים בשיעור:

- חסורי מיחסרא והכי קתני
- הסדר בדברי חז"ל

בשיעור זה נעסוק במחלוקת בית שמאי ובית הלל לגבי גדר "ראשו רובו ושולחנו" בסוכה. נתבונן בשאלה האם שתי המחלוקות – בסוכה קטנה ובסוכה גדולה – קשורות ביניהן, או שמא אלו מחלוקות נפרדות? ועל פי יסוד שמביא הרוגצ'ובר, המגדיר את האכילה בסוכה כחלק מצורת הסוכה, נבוא לבאר בע"ה את הסדר בו סידרו חז"ל את המשנה והגמרא בסוגייתנו, ואת ה"חסורי מיחסרא" שעושה הגמרא בדברי המשנה.

הצגת הסוגיה

אומרת המשנה בפרק שני במסכת סוכה¹:

מי שהיה ראשו ורבו בסכה, ושלחנו בתוך הבית, בית שמאי פוסלין, ובית הלל מכשירין. אמרו להן בית הלל לבית שמאי, לא כף היה מעשה, שהלכו זקני בית שמאי וזקני בית הלל לבקר את רבי יוחנן בן החורני, ומצאוהו שהיה יושב ראשו ורבו בסכה, ושלחנו בתוך הבית, ולא אמרו לו דבר. אמרו להן בית שמאי, משם ראיה, אף הם אמרו לו, אם כן היית נוהג, לא קימת מצות סכה מימך:

¹ שם במשנה ז

מפשט המשנה משמע שבית שמאי ובית הלל חולקים בשאלה האם כאשר אדם יושב בסוכה צריך שגם שולחנו יהיה בתוך הסוכה, או שמספיק שראשו ורובו יהיו בסוכה, אך שולחנו יכול להיות בתוך הבית?

הגמרא בפרק שני אינה מתייחסת לחלק זה במשנה, אלא מבררת רק את ההמשך המובא במשנה שם לגבי פטור נשים עבדים וקטנים מן הסוכה. אף על פי שהמשנה מובאת בפרק שני כנ"ל, הדיון ברישא שלה מובא בגמרא באריכות בתחילת פרק ראשון²:

אמר רב שמואל בר יצחק: הלכה, צריכה שתהא מחזקת ראשו ורובו ושולחנו. אמר ליה רבי אבא: כמאן - כבית שמאי? - אמר ליה: אלא כמאן? איכא דאמרי, אמר רבי אבא: דאמר לך מני? אמר ליה: - בית שמאי היא, ולא תוזז מינה.

מתקיף לה רב נחמן בר יצחק: ממאי דבית שמאי ובית הלל בסוכה קטנה פליגי? דלמא בסוכה גדולה פליגי, וכגון דיתיב אפומא דמטולתא, ושולחנו בתוך הבית. דבית שמאי סברי: גזרינן שמא ימשך אחר שולחנו, ובית הלל סברי: לא גזרינן. ודיקא נמי, דקתני: מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית, בית שמאי פוסלין ובית הלל מכשירין. ואם איתא מחזקת ואינה מחזקת מיבעי ליה. ובסוכה קטנה לא פליגי? והתניא: מחזקת ראשו ורובו ושולחנו - כשרה, רבי אומר: עד שיהא בה ארבע אמות על ארבע אמות. ותניא אידך, רבי אומר: כל סוכה שאין בה ארבע אמות על ארבע אמות - פסולה, וחכמים אומרים: אפילו אינה מחזקת אלא ראשו ורובו כשרה, ואילו שולחנו לא קתני. קשיין אהדדי! אלא לאו שמע מינה: הא - בית שמאי, הא בית הלל. אמר מר זוטרא: מתניתין נמי דיקא, מדקתני בית שמאי פוסלין ובית הלל מכשירין, ואם איתא - בית שמאי אומרים לא יצא ובית הלל אומרים יצא מיבעי ליה. - ואלא קשיא מי שהיה!?

רב שמואל בר יצחק פוסק הלכה לגבי גודל שטח סוכה כשרה, שצריכה להחזיק ראשו רובו ושולחנו, ואומרת הגמרא שפסיקה זו היא כשיטת בית שמאי. על כך מתקיף רב נחמן בר יצחק – מי אמר שבית הלל חולקים על כך? אולי גם בית הלל מודים שזהו שטח סוכה כשרה, וחלקו עם בית שמאי רק בשאלה האם גוזרים על **האדם** שלא יאכל בסוכה כאשר השולחן לא נמצא איתו בתוכה, שמא ימשך אחר שולחנו, או שלא גוזרים עליו?

כלומר, האם מחלוקת בית שמאי ובית הלל במשנה מפרק שני היא ב"סוכה קטנה" – **בחפצא** – מהו השטח המינימלי להכשר סוכה? או ששניהם מודים שהשטח המינימלי צריך להכיל את ראשו ורובו ושולחנו, וחלקו **בסוכה גדולה** – שמצד החפצא היא כשרה, האם גוזרים על **הגברא** שמא יימשך אחר שולחנו או לא.

² דף ג.

הגמרא מביאה דיוקים מלשון המשנה לכאן ולכאן. מצד אחד, המשנה פותחת בלשון "מי שהיה", המתייחסת לגברא. אם הנושא היה חפצא הסוכה היה ראוי להשתמש בלשון "סוכה שהיא מחזקת" או "שאינה מחזקת". מצד שני, הלשון בהמשך המשנה, לגבי הדין, היא "פוסלין" ו"מכשירין". זוהי לשון המתייחסת לחפצא של הסוכה ולא לגברא. מצד הגברא היינו צריכים לומר "יצא" או "לא יצא".

מסקנת הסוגיה:

לעולם בתרתי פליגי; פליגי בסוכה קטנה, ופליגי בסוכה גדולה, וחסורי מיחסרא והכי קתני: מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית, בית שמאי אומרים לא יצא, ובית הלל אומרים: יצא. ושאינה מחזקת אלא כדי ראשו ורובו בלבד, בית שמאי פוסלין ובית הלל מכשירין.

הגמרא מתרצת את המשנה על ידי "חסורי מיחסרא והכי קתני". היא מוסיפה מילים בלשון המשנה באופן כזה שמתבאר שבית שמאי ובית הלל חולקים בשני העניינים. הן בסוכה גדולה – מצד הגברא, אם גוזרים או לא, והן בסוכה קטנה – מצד החפצא, מהו גודל השטח המינימלי של סוכה כשרה.

בשני המקרים מחמירים בית שמאי. הם דורשים שיהיה מקום לשולחן בסוכה, וכן שיימצא השולחן בסוכה בפועל. בית הלל, לעומתם, מקילים בשני המיקרים. אין הם מצריכים שהשולחן יהיה בפועל בתוך הסוכה, וגם לא שהסוכה תהיה מספיק גדולה כדי להכיל שולחן.

וקשה בפשט הדברים:

- א. מדוע סדרו חז"ל את המשנה והגמרא באופן זה? מדוע המשנה מובאת בפרק שני ואילו הגמרא המבארת אותה נמצאת בפרק ראשון³?
- ב. מדוע המשנה נכתבה באופן זה שנראה לכאורה משובש, עד שהגמרא נצרכת להוסיף מילים במשנה ע"י "חסורי מיחסרא"⁴?

פסיקת ההלכה בסוגיה

הראשונים דנו בפסיקת ההלכה בסוגייתנו.

לגבי החפצא, פסקה הגמרא כבית שמאי באופן מפורש. סוכה מינימלית צריכה שתהא "מחזקת ראשו ורובו ושולחנו" ששיעורו - ז' טפחים על ז' טפחים⁵.

³ קשור לכלל של "הסדר בדברי חז"ל"

⁴ ועיין בכלל של "חסורי מיחסרא והכי קתני"

⁵ כך בדברי הרי"ף, הרא"ש והרמב"ם ועוד.

מה נפסוק לגבי הגברא? האם אדם שישב בסוכה גדולה ששטחה יותר מז' על ז' טפחים, אלא שאכל באופן שהשולחן נמצא מחוץ לסוכה, יצא ידי חובה או לא? האם הפסיקה כבית שמאי לגבי שטח הסוכה מחייבת אותנו לפסוק כמוהם גם לגבי הגברא בגזירת שמא ימשך אחר שולחנו? או שמא אלו שתי מחלוקות נפרדות, וניתן לפסוק בעניין החפצא כבית שמאי ובעניין הגברא כבית הלל?

מצד אחד, ניתן לומר שהדין בסוכה קטנה והדין בסוכה גדולה קשורים זה לזה. בית שמאי חוששים "שמא ימשך אחר שולחנו", ולכן יש גזירה על הגברא וכן צריך שהסוכה עצמה תוכל להכיל שולחן, ובית הלל לא חוששים. במבט זה, הפסיקה כבית שמאי בסוכה קטנה, תכריח אותנו לפסוק כמותם גם בסוכה גדולה.

מצד שני, ניתן לומר שאלו שתי מחלוקות שונות, והפסול בסוכה קטנה לבית שמאי אינו משום הגזירה של "שמא ימשך אחר שולחנו", אלא מטעם אחר, שיש לעיין בו. במבט זה, פסיקת הגמרא כבית שמאי בסוכה קטנה אינה קשורה למחלוקתם עם בית הלל בסוכה גדולה, ושם אין לנו פסיקה מפורשת, ונוכל בסוכה גדולה לחזור לכלל הרגיל של הלכה כבית הלל.

ונבוא מכאן לעיין בפסיקת הראשונים.

פסיקת התוספות

התוספות מעלים קושיה, שלכאורה ניתן היה להקשות על פסיקת הסוגיה כבית שמאי, מסוגיה בפרק ראשון במסכת ברכות. שם, במשנה, מובאת מחלוקת בין בית שמאי לבית הלל לגבי אופן אמירת קריאת שמע. לפי בית שמאי צריך לקרוא בערב בהטיה ובבוקר בעמידה, ואילו לשיטת בית הלל - כל אחד קורא כדרכו. לאחר בירור השיטות, מסכמת שם הגמרא⁶:

תני רב יחזקאל: עשה כדברי בית שמאי - עשה, כדברי בית הלל - עשה. **רב יוסף אמר:** עשה כדברי בית שמאי - לא עשה ולא כלום, דתנן: מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית - בית שמאי פוסלין, ובית הלל מכשירין. אמרו להם בית הלל לבית שמאי: מעשה שהלכו זקני בית שמאי וזקני בית הלל לבקר את רבי יוחנן בן החורנית. מצאוהו שהיה ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית, ולא אמרו לו כלום. אמרו להם: משם ראייה? אף הם אמרו לו: אם כן היית נוהג, לא קיימת מצות סוכה מימך...

לרב יחזקאל – מי שעשה כבית שמאי יצא, ומי שעשה כבית הלל יצא.

⁶ דף יא.

רב יוסף חולק ואומר – העושה כדברי בית שמאי לא עשה ולא כלום, ומביא ראיה לשיטתו ממשנתנו בסוכה.
מקשים התוספות אצלנו⁷ - אם הגמרא מביאה ממשנתנו ראיה לכך שהעושה כבית שמאי לא עשה לא כלום, כיצד יתכן שסוגייתנו פוסקת כבית שמאי?!
ובלשונם:

...אין להקשות מהא דאמרינן פ"ק דברכות (דף יא.). דאמר רב יוסף עשה כדברי ב"ש לא עשה ולא כלום ומייתי ראיה מההיא מילתא דסוכה מעשה ברבי יוחנן החורני שחלה והלכו זקני ב"ש וזקני ב"ה לבקרו ומצאוהו שהיה יושב ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית אמרו לו זקני ב"ש א"כ היית נוהג כל ימך לא קיימת מצות סוכה כל ימך ומסקינן התם דהלכה כרבי יוחנן החורני...

מתרצים התוספות:

דההיא פלוגתא בסוכה גדולה כדמסקינן דבתרתי פליגי בההיא הלכה כב"ה אבל הכא בסוכה קטנה ובהא הלכה כב"ש⁸

לפי התוספות, ראיית רב יוסף בגמרא בברכות היא לגבי **סוכה גדולה**, שבה הלכה כבית הלל, ופסיקת ההלכה אצלנו כבית שמאי היא **בסוכה קטנה**.

לשיטת התוספות, **שתי המחלוקות נפרדות**. אין זו מחלוקת אחת. שאם לא נאמר כן, הרי שהפסיקה כבית שמאי בסוכה קטנה היתה מחייבת לפסוק כמותם גם בסוכה גדולה.

ויש לעיין בדבריהם.

אם אנחנו מפרידים את המחלוקות, ואין הפסול בסוכה קטנה לבית שמאי משום גזירת שמא ימשך, אז משום מה הם פוסלים?

בהמשך הדברים נראה, בעזרת ה', התייחסות לכך בדברי הראשונים.

פסיקת הרי"ף והרמב"ם

לעומת התוספות, הרי"ף אכן הבין שהמחלוקות תלויות זו בזו, ופסק בשתייהן כבית שמאי. וכך הוא כותב⁹:

הלכה כב"ש בתרווייהו, דחד טעמא ניהו, וכמה כדי ראשו רובו ושולחנו? ז' טפחים על ז' טפחים.

שיטת הרי"ף מבוארת בדבריו בפרק ראשון.

⁷ סוכה דף ג., תוד"ה "דאמר לך מני"

⁸ ועיין שם בהמשך דבריהם, כיצד למדו בדיוק את ראיית הסוגיה בברכות. ואכמ"ל.

⁹ סוכה דף יג. מדפי הרי"ף. ויש לשים לב שדבריו מובאים על המשנה בפרק שני.

בדף ז עמוד ב אומר אביי :

אמר אביי רבי ירמיה ורבי יהודה ורבי שמעון ורבי גמליאל ובית
שמאי ורבי אליעזר ואחרים כולהו סבירא להו סוכה דירת קבע
בעינן... בית שמאי דתנן מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך
הבית בית שמאי פוסלין ובית הלל מכשירין

אביי מגדיר שיטה של מספר תנאים הסוברים שסוכה דירת קבע בעינן. אחת הדעות
שהוא מביא בשיטה זו היא דעת ב"ש שפוסלין סוכה שאין בה מקום לראשו רובו
ושולחנו. אביי מבין שטעמם של ב"ש הוא שסוכה צריכה להיות דירת קבע.
לפי דבריו יוצא, שסוכה גדולה וסוכה קטנה הן שתי מחלוקות שונות. בסוכה קטנה
הטעם הוא משום דירת קבע, ובסוכה גדולה הטעם הוא משום גזירת שמא יימשך.
בפשטות נראה, שכך הבינו התוספות בפסיקתם, שפסקו בסוכה קטנה כבית שמאי
ובסוכה גדולה כבית הלל.

כותב על כך הרי"ף שם¹⁰ :

אע"ג דקימא לן דכל כי האי גוונא שיטה היא ולית הילכת' כחד
מיניהו, הכא איכא תרתי מיניהו דהילכתא נינהו, חדא העושה סוכתו
כמין צריף...
...ואידך מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית דקימא לן
דהילכת' בהא כב"ש, ולא טעמיהו דב"ש משו' דבעינן דירת קבע, אלא
טעמיהו משום דגזרינן שמא ימשך אחר שולחנו.

הרי"ף מזכיר את הכלל¹¹ שכאשר מוזכרת בגמרא סיעה של חכמים במימרות שונות
המצטרפות לשיטה אחת, באה הגמרא לומר שאין הלכה כמותם.
כאן, אומר הרי"ף, אף על פי שבית שמאי מוזכרים בדברי אביי כחלק מהשיטה
שהסוכה צריכה להיות "דירת קבע", לא נדחו בסופו של דבר מההלכה, משום שאין זה
טעמם. טעמם של בית שמאי בשתי המחלוקות הוא משום גזירת "שמא ימשך אחר
שולחנו".

בעל המאור הלך עם שיטת אביי ודחה דברי הרי"ף :

...ואע"ג דכל הני תנאי טעמייהו משום דבעינן סוכה דירת קבע איכא
מינייהו כהלכתא ואיכא מינייהו דלא כהלכתא לפי שיש לקביעות
סוכה דרכים רבים וכל חד וחד מהני תנאי איכא למימר דלא ס"ל
דחבריה דלמר אית ליה קביעותא בהכי ולמר אית ליה קביעותא בהכי
תדע דהא בין לרבי בין לב"ש סוכה דירת קבע בעינן ומר אית ליה
שיעור סוכה בד' אמות ומר אית ליה בכדי שתהא מחזקת ראשו ורובו
ושולחנו דהיינו ז' טפחים ור"י בסוכה העשויה ככבשן ס"ל דרבי ולא
ס"ל דאחרים אלמא לא תלו טעמייהו בהדי הדדי הלכך מאן דאית ליה

¹⁰ דף ג: מדפי הרי"ף.

¹¹ מקור כלל זה בדברי הגאונים, כפי שנראה לקמן גם בדברי הרמב"ן במלחמות ה' כאן.

**ראיה דהלכתא כוותיה עבדינן כוותיה כגון ר"א בסוכה כמין צריף וכגון
ב"ש בסוכה קטנה ואינן יחידייני וניהו ולא עבדינן כוותיהו¹²:**

לדבריו, לא נדחו מההלכה כל הדעות המוזכרות כאן בדברי אביי כשיטה, משום שאין זה האופן הרגיל של "שיטה". שכאן, אין זו ממש שיטה אחת, שלכל דעה יש הבנה שונה בגדר של "דירת קבע" בסוכה, אם צריכה להיות בשיעור ד' אמות, או ז' טפחים וכד'. על כן, נוכל לפסוק כדעה שיש ראייה בגמרא לפסוק כמותה, ורק הדעות שנותרו ללא ראייה – הן שנדחו מההלכה.

הרמב"ן שם במלחמות ה' דוחה דבריו מכל וכל, וכותב:

"ומה שהשיב בעל המאור ז"ל דאע"ג דכל הני תנאי טעמייהו משום דבעיא סוכה דירת קבע איכא מינייהו כהלכתא ואיכא מינייהו דלא כהלכתא לפי שיש לקביעות סוכה דרכים רבים וכל חד מהני תנאי איכא למימר דלא ס"ל דחבריה התיר בזה קשר של קיימא המקובל והמוסכם מן הגאונים שבכל מקום שאמרו בתלמוד כולהו סבירא להו אע"פ שאינן כולם שוין לגמרי וכל חד איכא למימר דלא ס"ל דחבריה אפ"ה שיטה מקריא ולית הלכתא כחד מינייהו"

ובסיכום דבריו הארוכים אומר:

וכבר הסכימו כל הגאונים שהיו מעולם בזו שהיא שיטה וכל כה"ג לית הלכתא כחד מינייהו אלא דלא סבירא לן כאביי כדברי רבינו הגדול ז"ל אלא שיש מתלמידי רבינו מערערים על מה שכתב ז"ל בפ' הישן דהלכה כב"ש בתרוייהו בגדולה ובקטנה ואומרים דאע"ג דקי"ל כב"ש בסוכה קטנה משום דשכיח למיגזר שמא ימשך אחר שלחנו מאחר שאין מקום בסוכה שימשוך את שלחנו לו אבל בסוכה גדולה כב"ה קי"ל ולא גזרינן שמא ימשך אחר שלחנו אלא שלחנו הוא מושך לו אבל גדולי הגאונים כן פסקו כדברי רבינו ז"ל ולא חלקו בין גדולה לקטנה שאין הכרעתנו מכרעת במחלוקתו של ב"ש וב"ה הואיל ולא מצינו בגמ' מי שהפריש בין זו לזו אע"פ שנחלקו בשתייהן להודיען כחן הרי גלו דעתם שאין מפרישין ביניהם ואין לפסול זו ולהכשיר זו אלא או שתיהן פסולות או שתיהן כשרות:

לפי הרמב"ן, הרי"ף מבין שהגמרא דוחה את דברי אביי בכך שחברה את שתי המחלוקות, ושתייהן משום גזירת שמא ימשך.

¹² ועיין שם בבעה"מ ששיגי על דבריו, וברמב"ן במלחמות שמחזק את דבריו כדרכו, וכותב שם הרמב"ן – "ואם לא פירש רבינו ז"ל כן לא מצינו ידיו ורגליו בבית המדרש דסוגיין כב"ש בסוכה קטנה ואתוקמא בשיטה". ועל דברי בעה"מ משיג הרמב"ן – "ומה שהשיב בעל המאור ז"ל דאע"ג דכל הני תנאי טעמייהו משום דבעיא סוכה דירת קבע איכא מינייהו כהלכתא ואיכא מינייהו דלא כהלכתא לפי שיש לקביעות סוכה דרכים רבים וכל חד מהני תנאי איכא למימר דלא ס"ל דחבריה התיר בזה קשר של קיימא המקובל והמוסכם מן הגאונים שבכל מקום שאמרו בתלמוד כולהו סבירא להו אע"פ שאינן כולם שוין לגמרי וכל חד איכא למימר דלא ס"ל דחבריה אפ"ה שיטה מקריא ולית הלכתא כחד מינייהו".

וכותב שיש המערערים על חיבור הפסיקה בשתייהן, ואומרים שבסוכה קטנה שייכת יותר גזירת שמא ימשך, אך בסוכה גדולה קיימא לן כבית הלל, ולא גוזרים שמא ימשך אחר שולחנו, אלא שלחנו הוא מושך לו. אך גדולי הגאונים פסקו כרי"ף ז"ל ולא חילקו, "שאין הכרעתנו מכרעת במחלוקתו של ב"ש וב"ה הואיל ולא מצינו בגמרא מי שהפריש בין זו לזו... אלא או שתייהן פסולות או שתייהן כשרות".

הרמב"ם, כדרכו, פסק כמו הרי"ף. ולגבי החפצא של סוכה קטנה פוסק הרמב"ם¹³:

שיעור הסוכה גבהה אין פחות מעשרה טפחים ולא יתר על עשרים אמה ורחבה אין פחות משבעה טפחים על שבעה טפחים ויש לו להוסיף ברחבה אפילו כמה מילין היתה פחותה מעשרה או משבעה על שבעה או גבוהה מעשרים אמה כל שהוא הרי זו פסולה:

ולגבי הגברא פוסק¹⁴:

מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך ביתו או חוץ לסוכה ואכל הרי זה אסור וכאילו לא אכל בסוכה עד שיהיה שולחנו בתוך הסוכה גזרה שמא ימשך אחר שולחנו ואפילו בסוכה גדולה:

גם הרמב"ם, כרי"ף, פסק בשתי המחלוקות כבית שמאי. ונראה מלשונו שהוא קושר בין שתי המחלוקות, וכשיטת הרי"ף, שכתב "ואפילו בסוכה גדולה". אם הרמב"ם היה מבין שאלו 2 מחלוקות נפרדות, שבאחת הטעם הוא משום דירת קבע, ובשניה משום גזירת שמא ימשך, היה צריך לומר שזה בדוקא בסוכה גדולה. המילה "אפילו" מורה לכאורה שבשתי המחלוקות הטעם הוא משום גזירת שמא ימשך, אלא שהטעם לגזירה זו משמעותי יותר בסוכה קטנה ששם אין לו בכלל אפשרות להכניס שולחן, והיה מקום לחשוב שרק בה תהיה גזירה, ועל כך בא הרמב"ם לומר שאפילו בסוכה גדולה שיש מקום לשולחן, והיינו אומרים ש"שולחנו הוא מושך לו"¹⁵, גם בה אנחנו גוזרים ופוסקים כבית שמאי.

הקשיים בפסיקתם

לכאורה פסיקת הרמב"ם והרי"ף נראית פשוטה יותר. הם מאחדים את שתי המחלוקות שמקורם במשנה אחת. אלא שהראשונים העלו מספר קשיים בפסיקתם.

¹³ הלכות סוכה פרק ד הלכה א

¹⁴ פרק ו הלכה ח

¹⁵ דברי הרמב"ן במלחמות ה' הנ"ל.

כותב הר"ן על הרי"ף¹⁶:

ופסק הרב אלפסי ז"ל כב"ש בתרוייהו וחלקו עליו דנהי דבקטנה אפסיקא הלכתא כב"ש דאמרי לעיל צריכה שתהא מחזקת ראשו ורובו ושולחנו אבל בסוכה גדולה משמע דקי"ל כב"ה דב"ש במקום ב"ה אינה משנה לית לן למקבע הלכתא כב"ש אלא במאי דאפסיקא בה בהדיא הלכתא כוותייהו אבל במאי דלא אפסיק הדרינן לכללין ונקטינן כב"ה

ועוד דמשמע דתרי טעמי דפליגי נינהו ובסוכה גדולה הא אתפרש טעמיה דב"ש בגמ' דמש"ה אמרינן לא יצא שמא ימשך אחר שולחנו ובסוכה קטנה לאו מהאי טעמא פסלי אלא משום דסבירא להו דירת קבע בעינן וכדאמרי' בפ"ק דלעיל [דף ז ב] אמר אביי רבי ור' יאשיה ור' יהודה וב"ש כולהו סבירא להו סוכה דירת קבע בעינן ונהי דקיימא לן כרבנן דאמרי סוכה דירת עראי בעינן אפ"ה קי"ל בהא כב"ש דקצת קביעותא בעינן שתהא מחזקת ראשו ורובו ושולחנו דאי לא דירה סרוחה היא הלכך סוכה גדולה וסוכה קטנה תרי טעמי נינהו ואף על גב דאפסיקא הלכתא כב"ש בסוכה קטנה בסוכה גדולה הדרינן לכללין ונקטינן כב"ה דמכשרי

ועוד דאפילו תמצא לומר דמחד טעמא פסלי ב"ש בסוכה גדולה ובסוכה קטנה והיינו משום שמא ימשך אחר שולחנו ואביי דמני לעיל ב"ש בהדי הנהו תנאי דסבירא להו דסוכה דירת קבע בעינן ה"נ קאמר דבעינן סוכה הראויה להיות בה קבע שאין לחוש שימשך ממנה אחר שולחנו וא"נ דאביי דאמר הכי ס"ל דלית הלכתא כב"ש ומש"ה אמר דטעמייהו משום דדירת קבע בעינן אבל אנן דפסקינן כוותיהו ס"ל דטעמייהו דב"ש בסוכה קטנה נמי משום שמא ימשך וחד טעמא הוא בהדי סוכה גדולה אפ"ה איכא למימר דנהי דחד טעמא הוא טפי שייך למיגזר שמא ימשך בסוכה קטנה שאי אפשר למשוך שולחנו אצלו ממאי דאיכא למיגזר בסוכה גדולה וראיה לדבר שאינן שוין לגמרי שאילו כן למה לי לתנא לאשמעינן בתרוייהו פלוגתיהו דב"ש וב"ה הלכך כיון דלא שוו אהדדי בסוכה קטנה בלחוד דאפסיקא הלכתא כב"ש נקטינן כוותיהו אבל בסוכה גדולה הדרינן לכללין ונקטינן כב"ה דמכשרי

וזהו דעת מקצת מן הגאונים והרב רבי יצחק אבן גיאת ז"ל והר"ז הלוי ז"ל

אבל הרב אלפסי ז"ל משמע דסבירא ליה כיון דתנו גבי הדדי כי הדדי נינהו וכיון דאפסיקא בהדיא בסוכה קטנה כבית שמאי נקטי' נמי כוותייהו בסוכה גדולה וכן דעת הרמב"ם ז"ל בפרק ו' מהלכות שופר וסוכה ולולב:

¹⁶ במסכתנו, דף יג. בדפי הרי"ף

הקושיות העולות מדברי הר"ן:

א. קיימא לן שהלכה כבית הלל. אם כן, היכן שנאמר לנו בפירוש לצאת מכלל זה ולפסוק כבית שמאי, נעשה כן. היכן שלא נאמר בפירוש, עלינו לחזור לכלל היסודי ולפסוק כבית הלל. לכן בסוכה קטנה נפסוק כב"ש כדברי הגמרא, אך בסוכה גדולה נחזור לכלל ונפסוק כבית הלל.

ב. כפי שהזכרנו לעיל בשם בעל המאור, והר"ף עצמו התייחס לכך, קשה על הר"ף מדברי אב"י בדף ז': שכלל את דברי ב"ש בסוכה קטנה בשיטה של סוכה דירת קבע בעיניו. במבט זה, המחלוקות נפרדות. אם כן, אומר הר"ן, הפסיקה כב"ש בסוכה קטנה, אין בה כדי להשליך על הפסיקה בסוכה גדולה. עלינו לחזור בזה לכלל שהלכה כב"ה, שבזה הגמרא לא אמרה לנו אחרת.

ג. גם אם נגיד שחד טעמא הוא לשתי המחלוקות משום שמא יימשך, עדיין יש לחלק ביניהם ולומר שהחשש בסוכה קטנה גדול יותר מאשר החשש בסוכה גדולה. על כן, זה שבסוכה קטנה פסקנו כמותם, לא מחייב שגם בסוכה גדולה נפסוק כך¹⁷.

ד. קושיה נוספת עולה מתוך דברי הרא"ש. לאחר שהרא"ש מביא את הפסיקה כב"ש בסוכה קטנה וכב"ה בסוכה גדולה, מביא את דברי הר"ף ומקשה עליהם¹⁸:

...אבל הרב אלפסי סבר דחד טעמא לתרויהו ובשניהם פסק כב"ש
 ול"כ ה"ר ישעיה דטרנ"י ואין דבריו נראים דלישנא שתהא מחזקת לא
 משמע הכי...

מקשה הרא"ש, מלשונו של רב שמואל בר יצחק – "הלכה צריכה שתהא מחזקת...". משמע שאין זה משום גזירת שמא יימשך. אם הכל היה רק משום גזירת שמא יימשך, היינו צריכים לומר "צריך שיהא יושב הוא ושולחנו בתוך הסוכה" וכד'. בזה כבר כלולה הפסיקה שאם אין בסוכה מקום לשולחן היא פסולה¹⁹.

נראה שהעוגן המשמעותי ביותר לפסיקת הר"ף והרמב"ם לאחד את המחלוקות, הוא זה שהמשנה עצמה אחדה אותן²⁰. שתיהן רמוזות באותה משנה מפרק שני בלשונות השונות שהתחבטה בהן הגמרא וביארה אותן באופן של חסורי מיחסרא. ונשוב לכך בהמשך בע"ה.

ונרצה לבוא לעיין בעזרת ה' במשמעות איחוד המחלוקות, ובאופן הבאתן במשנה.

¹⁷ וכפי שראינו לעיל בדברי הרמב"ן במלחמות בשם תלמיד הר"ף.

¹⁸ פרק א סימן א בדברי הרא"ש במסכתנו.

¹⁹ והרא"ש מקשה שם עוד, עיין בדבריו.

²⁰ וכנ"ל בדברי הר"ן.

האכילה – חלק מצורת הסוכה

נראה לבאר את שיטתם, לעניות דעתנו, על פי יסוד שמניח הגאון הרוגצ'ובר. הוא מדקדק בהבדל בלשונות הרמב"ם בעניין פטור מן הסוכה בין חולה ומצטער, לבין מציאות של "ירדו גשמים". לגבי חולה ומצטער כותב הרמב"ם²¹:

חולים ומשמשיהן פטורים מן הסוכה, ולא חולה שיש בו סכנה אלא אפילו חש בראשו ואפילו חש בעיניו, א מצטער פטור מן הסוכה הוא ולא משמשיו, ואיזה הוא מצטער זה שאינו יכול לישן בסוכה מפני הרוח או מפני הזבובים והפרעושים וכיוצא בהן או מפני ב הריח.

ואילו לגבי ירדו גשמים כותב²²:

ירדו גשמים הרי זה נכנס לתוך הבית מאימתי מותר לפנות משירדו לתוך הסוכה טפות שאם יפלו לתוך התבשיל יפסד אפילו תבשיל של פול היה אוכל בסוכה וירדו גשמים ונכנס לביתו ופסקו הגשמים אין מחייבים אותו לחזור לסוכה (כל אותו הלילה) עד שיגמור סעודתו היה ישן וירדו גשמים בלילה ונכנס לתוך הבית ופסקו הגשמים אין מטריחין אותו לחזור לסוכה כל אותו הלילה אלא יישן בביתו עד שיעלה עמוד השחר:

מדוע שינה הרמב"ם בלשונו? מדוע כתב במצטער "פטור", ואילו בירדו גשמים לא השתמש בלשון "פטור" אלא כתב "הרי זה נכנס לתוך הבית"?

וכך כותב הרוגצ'ובר²³:

מצטער פטור כו'. אך זה רק בגדר פטור משא"כ גבי גשמים דאז הוה בגדר שהסוכה נדחה דהנה באמת כך עי' מש"כ לקמן רבינו ז"ל בהל' ה', והוא מהך ד' כ"ח ע"ב שנאמר בסוכות תשבו שבעת ימים ולא חשיב שם שינה ועי' רש"י סוכה דף כ"א ע"ב ד"ה לא יצא ודף ז' ע"א ברש"י ד"ה מאי לאו ותוס' שם ד' מ"ה ע"ב ד"ה אחד זה...

במצטער, הגברא פטור. בירדו גשמים, לעומת זאת, "הסוכה נדחה". הוא מביא דברי רש"י ותוס' בכמה מקומות שקושרים בחובת סוכה את גדרי אכילה ושתיה ושינה, ומביא לעומתם את דברי הרמב"ם שבחובת סוכה כותב אכילה ושתיה ודירה, ואילו שינה לא כותב²⁴:

כיצד היא מצות הישיבה בסוכה שיהיה אוכל ושותה ודר בסוכה כל שבעת הימים בין ביום בין בלילה כדרך שהוא דר בביתו בשאר ימות השנה וכל שבעת הימים עושה אדם את ביתו עראי ואת סוכתו קבע שנאמר (ויקרא כ"ג) בסוכות תשבו שבעת ימים...

²¹ הלכות סוכה פרק ו הלכה ב

²² שם הלכה י

²³ צפת פענח הלכות סוכה פרק ו הלכה ב

²⁴ פרק ו הלכה ה

ומגדיר הרוג'צובר :

...דהנה אנן קי"ל כמ"ד בעירובין ד' ע"ב ע"ב דעיקר דירה של אדם הוא
מקום פיתא נמצא כך דבמה שהוא אוכל הוא עושה את הסוכה לסוכה
 דמצוה של סוכה שתהיה כל ז' קבע ואז נקרא שם סוכה וכשיש לו
 סוכה אז צריך לישיב שם...
 ...ובזה אתי שפיר מה שהקשה התוס' ברכות ד' י"א ע"ב דלמה אין
 מברכין על שינת סוכה ע"ש דזה לא הוה קיום מצוה רק שאסור לישן
חוץ לסוכה משא"כ אכילה שבזה עושה את הסוכה לסוכה דאם אינה
 סוכה לא מקיים כלל מצוה ולכך נקט בנדרים הנ"ל לשון סוכה שאני
 עושה דבאכילתו הוא עושה את הסוכה.

בעירובין דף עב: חלקו רב ושמואל מה קובע דירה לעניין עירוב. רב אמר – "מקום
 פיתא", ושמואל אמר – "מקום לינה". וקיימא לן כרב.
 לפיכך, אכילת האדם בסוכה, מלבד היותה חובה על **הגברא**, היא זו שגם מגדירה
 ועושה את **חפצא** הסוכה לסוכה.

לפי יסוד זה גם רוצה לתרץ את קושיית התוספות בברכות דף יא: מדוע מברכים על
 אכילה בסוכה ולא מברכים על שינה בסוכה²⁵, ולשיטתו הוי משום שעיקר מצוות
 ישיבה בסוכה היא באכילה, שזה עיקר הדירה ומה שעושה את הסוכה לסוכה, לעומת
 שינה בסוכה שאין זה עיקר המצוה אלא שיש איסור לישון מחוץ לסוכה²⁶.

האכילה היא זו שמגדירה את הסוכה כדירה. היא חלק מצורת הסוכה²⁷.
 כשאדם מצטער, יש לו סוכה אך הוא פטור מלשבת בה מחמת צערו. לעומת זאת,
 כאשר יורדים גשמים באופן הגורם להפסדת התבשיל, ולא מאפשרים לאכול בסוכה,
 הרי שהדבר פוגם בעצם צורת הסוכה, ואין לו סוכה לשבת בה. על כן הלשון אינה
 "פטור", אלא "הרי זה נכנס לתוך הבית".

לאור יסוד זה שהגדיר הרוג'צובר, ננסה לבאר את משמעות ה"חסורי מחסרא"
 שבגמרא.

²⁵ ותרצו שם שברכת האכילה פוטרת את השינה, אי נמי מחשש לברכה לבטלה שמא לא יצליח לישון.
²⁶ ויש עוד להגדיר את מעמד איסור השינה מחוץ לסוכה, מכל מקום, לענייננו, ניקח את היסוד בדבריו שהאכילה

מגדירה את הסוכה כדירה.

²⁷ ועיין שם עוד בהמשך דבריו, ונביא חלקם כאן:

"ובזה א"ש מה שהקשה הרמב"ן ז"ל במלחמות פ"ב דשבת בשם רש"י על הך דסוכה ד' כ"ט גבי שולחנו בתוך
 הבית דאמרו לו לא קיימת וכו' דהרי עכ"פ קיים מצוה שינה דבזה לא שייך שמא ימשך ע"ש אך כיון שאין סוכתו
 כשירה לאכילה אין שם סוכה עליה כלל וא"כ אינו ישן בסוכה והוה כמו בזמן הגשמים דאז בטילה הסוכה לא
 שנפטר האדם ולכך אין מטריחין אותו לעלות וגם אין מקיצין אותו...
 ...אבל גבי מצטער אין הדין כן וגם פטור רק מליכנס אבל אם נכנס ובאמצע הסעודה נצטער אינו יוצא"

ביאור החסורי מחסרא

כבר הראינו לדעת, שכאשר יש חסורי מחסרא על לשון המשנה, החיסרון אינו במשנה, אלא בהבנתנו. עלינו לחזור לאחר לימוד הגמרא למשנה עצמה, ולראות כיצד הדברים כבר רמוזים באופן המדויק ביותר דוקא בלשון אותה היא בחרה.

נצטט שוב את דברי המשנה:

מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית בית שמאי פוסלין
ובית הלל מכשירין...

דייקה הגמרא, שהמשנה פותחת בלשון המתייחסת **לגברא** – "מי שהיה", ומסיימת בלשון המתייחסת **לחפצא** – "פוסלין ומכשירין".

על כן, עשתה הגמרא חסורי מחסרא ואמרה:

...וחסורי מחסרא והכי קתני מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושולחנו
בתוך הבית בית שמאי אומרים לא יצא ובית הלל אומרים יצא ושאינה
מחזקת אלא כדי ראשו ורובו בלבד בית שמאי פוסלין ובית הלל
מכשירין...

אילו המשנה היתה כתובה מלכתחילה כפי מסקנת הגמרא שבחסורי מחסרא, היינו עלולים להבין שאלו 2 מחלוקות נפרדות משני טעמים שונים, כפי שראינו לעיל בדברי רבים מהמפרשים.

ייתכן והמשנה רצתה לומר לנו ברמיזה לשונה, שיסוד החיסרון כאן מתחיל מהגברא. ^{חס"מ} **"מי שהיה"**, זה יסוד הגזירה. שמא יימשך אחר שולחנו.

אנו פותחים בעיסוק בסוכה גדולה שמהתורה היא כשרה, אלא שחכמים גוזרים לאסור שמא יימשך.

מתוך כך, גם כשנבוא לדבר על סוכה קטנה, שאף על פי שמהתורה היא כשרה לפי תפיסה זו ואין בה בעיה משום דירת קבע וכד',²⁸ מכיון שאין אפשרות להכניס בה שולחן, הרי שלא ניתן לאכול בה – מכח גזירת חכמים, וממילא פקע ממנה שם "סוכה" ונפסלה.²⁹

הצורה בה נכתבה המשנה במקורה, אומרת לנו ששתי המחלוקות הן מטעם אחד, שמתחיל מגזירה על הגברא, ומשם עובר לחול גם על החפצא של הסוכה. ונראה שזהו יסוד פסיקת הרי"ף והרמב"ם, ודו"ק.

²⁸ שלא כמו שרצו לומר המפרשים על פי דברי אביי.

²⁹ על דרך הדרוש אולי ניתן לומר - שנאמר במשנה "בית שמאי פוסלין", ולא "ב"ש אומרים - פסולה", שכביכול ב"ש בגזירתם הם אלו שפוסלים סוכה זו, ע"י שהפקיעו ממנה יכולת אכילה, אע"פ שמהתורה היא סוכה כשירה והאוכל בה יצא ידי חובה לולי הגזירה.

סדר המשנה והגמרא

לאור הדברים, נראה לבאר את סידור המשנה והגמרא על ידי חז"ל. הנושא המרכזי של פרק ראשון הוא **דיני הסוכה עצמה**.^{הסדר בדברי חז"ל} פרק שני, לעומת זאת, פותח ב**אדם** הישן תחת מיטה, וכן יש בו משניות נוספות שעוסקות ב**דיני האדם** שבסוכה.³⁰

על כן נראה מדוייק להפליא, שהמקום המתאים להביא את המשנה הוא בפרק שני. שהרי החיסרון כאן לא מתחיל מהסוכה אלא מהאדם, וכפי שביארנו. והמקום המתאים לברר את גדר הסוכה עצמה, "**שתהא מחזקת** ראשו ורובו ושולחנו", הוא דוקא בפרק ראשון, העוסק בדיני הסוכה.

³⁰ כך בהמשך לגבי סוכה בראש האילן שהיא כשרה אלא שהאדם לא יכול לעלות אליה ביו"ט, וכן לגבי חולין ומשמייהן ושלוחי מצוה וכו'. ויש לעיין בכל מהלך המשניות בשני הפרקים ולחדד את הדברים.